

Religion på bronsåldern

Ingen del av vår forntid har sänt ut så många signaler om tro och kult i form av gravar, offer och bilder på berghällar över stora delar av vårt land som bronsåldern. Det finns få tidsperioder eller kulturer som också har varit föremål för så många tolkningsförslag, både seriösa och mer spekulativa. Vilka teorier som är rätt eller fel är svårt att bedöma. Det är så lite som man faktiskt vet om denna period och dess religiösa kult.

Forntida gåtor

Liksom när det gäller alla äldre skriftlösa kulturer så är mycket av religionen under den nordeuropeiska bronsåldern fortfarande en gåta för oss. Arkeologiska fynd av offerdepåer, gravar och inte minst hällristningar har dock givit värdefulla pusselbitar till förståelsen av dåtidens föreställningsvärld. Särskilt hällristningarna har under lång tid lockat till olika tolkningar. Få arkeologiska material kan föra oss så nära dåtidens tankevärld som dessa bilder. De är en ovärderlig källa både för kunskapen om arbetet och det dagliga livet, men allra mest för frågor om religionen. Hällristningsplatserna i sig har troligen utgjort religiösa centra för större eller mindre områden.

Hällbilderna visar att man har haft både komplexa föreställningar och en rik religiös symbolik. Inristade fotspår på hällarna kan symbolisera närvaron av en osynlig gudom och avbildade föremål kan vara attribut för olika gudomar. Gestalter med yxor och spjut har av vissa forskare tolkats som föregångare till de gudagestalter som finns i den yngre järnålderns mytologi. Andra forskare menar att vikingatidens asagudar är en senare företeelse och att bronsålderns gudar var annorlunda till sin karaktär.

Fruktbarhetskult

Många hällbilder visar att just fruktbarhetskulten varit ett viktigt inslag i bronsålderns religion. Mansfigurer med erigerad penis och bilder av samlag är vanliga hällristningsmotiv. Likaså finns det bilder som brukandet av jorden och kreaturshjordar. Det ligger nära till hands att tro att man med hällbilderna och religiösa ritualer velat bevara och förstärka fruktsamheten i naturen och hos människor och djur. Idag är vi vana vid att skilja mellan rationellt arbete och religiösa ritualer. För bronsålderns människor fanns nog inte denna skillnad. Allt man företog sig gjordes givetvis med ett visst syfte. Såväl brukandet av jorden som utövandet av den religiösa kulten sågs som

nödvändiga sysslor för att tillvaron skulle upprätthållas. Utan vår tids uppdelning i rationella och irrationella handlingar, kan även jordbruksarbetet ses som en ritual.

Soldyrkan?

Många har velat se en religion med dyrkan av solen som ett väsentligt inslag i hällristningsbilderna. Soldyrkan och fruktbarhetskult är religiösa element som ofta förekommer tillsammans. I många jordbrukskulturer, som vårt eget bronsålderssamhälle, betraktas solen som livets källa. På bland annat hällristningarna har runda cirklar och cirklar med kors tolkats som solsymboler. Skeppsbilderna, som är ett av de vanligaste hällristningsmotiven, kan ibland ses som symboler för solens färd över himlavalvet - ett motiv som förekommer i flera äldre religiösa mytologier i världen. Även vissa kulturföremål visar att solen troligen har dyrkats. Från Danmark och Skåne kommer ett par fynd av hästdragna miniatyrvagnar i brons på vilka det sitter en rund guldbelagd bronskiva.

Eftersom solen väcker naturen till liv varje vår, upplevs denna som gudomlig och som ursprunget till allt levande. Solen styr både årstiderna och dygnsrytmen. En annan viktig tidmätare är månen. Av samma anledning dyrkas därför månen ofta som en gudom. I många kulturer förekommer att solen och månen utgör ett gudapar, ofta en manlig och en kvinnlig gudom. Så var fallet också i den förkristna religionen i Skandinavien under yngre järnålder.

En annan föreställning som också är vanlig i många kulturer genom historien är att solen om vintern försvinner ner i underjorden, ett dödsrike eller äts upp av ett himmelskt väsen. Människorna måste då hjälpa solen tillbaka genom olika ritualer. Detta är anledningen till de fester som förekommer kring midvinter och är bakgrunden till de midvinterblot som vi känner från vikingatiden.

Att det har förekommit en solkult under bronsåldern råder det inga tvivel om utan frågan är snarare hur utbredd, omfattande och långvarig denna kult har varit. Troligt är att denna solkult har legat till grund för en vidare fruktbarhetskult som varit basen i bronsålderns religion. Till en början hade den klart manliga drag, de ceremoniella yttringarna omfattar vapen, symboler för makt och prestige, styrka och potens. Även vid en ytlig granskning av hällristningarnas bildvärld och de näst intill ständigt närvarande manliga könsorganen inser man fruktsamhetens betydelse.

Religiösa förändringar

Omkring mitten av bronsåldern sker ett skifte i den religiösa föreställningsvärlden över i princip hela Europa. Man slutar med skelettbegravningar och övergår till kremeringar. Man slutar även att uppföra nya storbögar och resterna efter kremeringarna placeras i små urnor eller kistor. I offerfynden ökar de kvinnliga föremålen bland annat i form av små "gudinnebilder", små nakna bronsfiguriner, ofta med en ring runt halsen. Också på hällristningarna uppträder nu kvinnofigurer, ofta i rörelse och med långa hästsvansfrisyrer.

Offerfynd från denna tid visar att olika kvinno föremål, oftast smycken, halsringar, hängkärll, dräktnålar, dräktpännen mm. blir vanliga som offer. Särskilt halsringar tillmättes någon särskild status - enbart i Sverige har man hittat drygt 200 stycken sådana halsringar.

Detta kultbruk av halsringar och gudinnestatuetter fortsätter sedan in under äldre järnålder och har många gemensamma drag med samtida centraleuropeisk religionsutövning. Kanske kan man i de små gudinnestatuetterna med halsring se en föregångare till järnåldersgudinnan Freja som enligt de nordiska myterna hade ett stort halssmycke av guld, Brisingamen. Även andra gudar och gestalter ur de nordiska myterna är möjliga att applicera på en del av bronsålderns religiösa material. Man kommer troligen dock aldrig att få reda på om, och i så fall vilken utsträckning som bronsålderns religiösa traditioner hade gemensamt med den yngre järnålderns.

Arbetstips

- Det verkar mycket troligt att bronsåldersmänniskorna ägnade sig åt både soldyrkan och någon form av fruktbarhetskult. På vilka andra håll i världen har man gjort eller gör man det fortfarande?
- Besök en hällristning och försök tolka det ni ser. Det finns inga rätt och fel eftersom ingen vet vad de betyder.
- Vilka religioner utövades på andra håll i världen under samma tid som den Nordiska bronsåldern?

Att läsa vidare

Det finns mycket litteratur där mer eller mindre spekulativa idéer förs fram om bronsålderns religiösa föreställningar. Arkeologiprofessor Göran Burenhult har dock skrivit en del lättillgängliga böcker om bland annat bronsåldern i Norden. *I Arkeologi i Norden* finns mycket material om den senaste forskningen presenterat på ett trevligt sätt. En annan bok som kan rekommenderas är *Hällristningar och hällmålningar i Sverige* av bland annat Sverker Janson, Erik B. Lundberg och Ulf Bertilsson.

Kulturmiljöer i Västmanland

De flesta synliga spåren från bronsåldern utgörs just av hällristningar, som brukar kopplas samman med bronsåldersmänniskornas religion eller kult. Det finns många hällristningslokaler i Västmanland. De flesta ligger i länets södra och östra delar, runt Mälaren. Västmanlands mest omfattande hällristningslokal finns i Häljesta i Munktorp, Köpings kommun. I trakten finns också många andra spår efter bronsålderns människor i form av gravar, skärvestenshögar, fossil åkermark mm.

Även i Sagåns dalgång och Irsta socken öster om Västerås finns områden med många spår efter bronsåldern. Detsamma gäller för grannsocknen Björksta där det finns en hel del hällristningslokaler, bl.a. vid kyrkan. I Lilla Tomta i Björksta finns också en rituell anläggning från bronsåldern i form av en husgrundslignande vallanläggning, ett så kallat brobyhus. Denna anläggning ligger i anslutning till ett större gravröse från bronsåldern. Det är en spännande lämning men svår att komma till. Liknande men ottydligare lämningar finns också i Vångsta i Dingtuna och vid Kräggesta i Malma, Köpings kommun.